

A megértés horizontja

A hazai irodalomtudományos nyilvánosság utóbbi másfél-két évtizedbeli szemlélet- és szerkezetváltozásainak tapasztalata – ma úgy látjuk – megkerülhetetlen érvénnyel íródott bele e korszak irodalomtörténeti emlékezetébe. Kulcsár Szabó Ernő tudósi (és tanári) teljesítménye e periódusban mindenekelőtt abban állt, hogy – elsősorban a konstanzi recepcióesztétika eredményeinek meghonosításával – hasonló mértékben segítette produktív megújuláshoz az irodalomértés nyelvét, mint ahogyan – talán nem keresett a párhuzam – az (utóbb éppen általa monografizált) Esterházy-korpusz az irodalmi beszédmódok alapvető átrendeződéséhez járult hozzá.

Tizenhárom, folyóiratban 1995 és 1998 között publikált tanulmányt: elméleti írásokat, líraelemzéseket és könyvbírálatokat tartalmaz *Kulcsár Szabó Ernő* kötete, „A megértés alakzatai”. A Csokonai Kiadó „alföld könyvek”-sorozatának e harmadik darabja – *Szegedy-Maszák Mihály* és *Szirák Péter* igen magas szakmai mércét föllállító tanulmány-kötete után – újólag az irodalomtörténeti múlt és közelmúlt érvényes megszólíthatóságának, megszólaltathatóságának élményében részesít(het)ji az olvasót.

A szerzői ajánlás a vizsgálandós tárgyterületét és a módszer(tudat) karakterét egyaránt vonzó szabotossággal határolja be: „Ez a könyv [...] elsősorban a költészettörténeti modernség néhány főbb ismertetőjegyének átértelmezésére tesz kísérletet. De az értő olvasó föl fogja ismerni, hogy az írásokat az a módszertani érdekelttség is összefogja, hogy elősegítse a mai irodalomtudomány két meghatározó irányzatának párbeszédét. [...] Hermeneutika és dekonstrukció mai vitájának tehát úgy mennek elébe e szövegek, hogy annak legalább egy részét a kölcsönös megértés helyzetévé változtassák.” (Ha jól értjük, e szándék hallat magáról már a kötet címében is, amennyiben az az irodalomhermeneutikai gondolkodás központi kategóriáját [megértés] a *Paul de Man*-féle tropológiai szaknyelvben oly sűrűn alkalmazott terminussal [alakzat] társítja.) Annak bizonyossága pedig, hogy – az idősebb pályatárs szavaival – „a különböző, valóban jelentős tudományos irányok nem lerontják, hanem erősítik egymást a mű hatáskiváltásának, azaz élő voltának magyarázatában” (1), olvasatunkban elsődlegesen azzal válik itt meghatározó módszertani tényezővé, hogy a tudománytörténeti kontextus reflektálása nem pusztán (a párbeszéd iránti) elvi elköteleződést von maga után, de interpretációs, applikációs hozadéka is jelentősnek látszik. (2)

A dekonstrukciós irodalomértés de Man-féle változatának hazai képviselője döntően az utóbbi évek irodalomtudományos fejleménye. (3) Elmondható, hogy ez a (nyelvi létmódjában elismert) irodalmi művet elsősorban retorikai teljesítményként, trópusok rendszereként fölfogó irodalomszemlélet máris jelentékeny súllyal határozza meg a 20. századi magyar irodalom (s kivált az irodalmi modernség) főbb formációit érintő rekonstrukciós törekvések logikáját. A szerzőség kérdése és a líraolvasás hogyanja eközben éppúgy kitüntetett tárgyai ennek az irodalmi jelenségek mibenlétére rákérdező gondolkodásnak, ahogy például a lírai „én” és „te” viszonylogikája vagy a trópusok működésének természete is. Kulcsár Szabó Ernő könyvének két kiemelkedő írásában a líraértés ezen újabb nyomatékai alakítják a hangsúlyviszonyokat. Más-más tét és kérdésérdekelttség jegyében, ám mindkét dolgozat kezdeményező eréllyel nyúl lényegesnek tetsző költészettörténeti problémához. Az *Ady* költészetének egy gyéribben tárgyalt szakaszá-

val foglalkozó tanulmány („Az »Én« utópiája és létesülése...”) legalább két ponton nyithat új utakat (4) az Ady-értelmezés előtt. Egyrészt azért, hogy fölhívja a figyelmet az elmúlt évtizedekbeli Ady-recepció olvasásmódjának azon „jellegzetességére”, hogy az „amilyen mélyen megszilárdult, éppoly mélyen irodalomellenes” (mert valóságreferenciával, életrajzi köthetőséggel és rögzíthető versértelemmel számoló). Másrészt az egykorú magyar líra kontextusában elemzett példákkal igazolja: „az 1912-14 közti Ady-versek olyan fordulatról beszélnek, amely nagyon is telítve van felnyitlan kérdésekkel”. „Az (ön)függőség retorikája...” az Illyés-recepció 90-es évekbeli (el)hallgatásának felemás tapasztalatát ugyancsak történeti-poetológiai keretben igyekszik értelmezni. S meggyőző szöveginterpretációs érveztetéstől támogatottan, ám éppen ezért vitára, újragondolásra, újraértelmezésre fölhívó érvennyel állítja: „az Illyés-líra ma kevés olyan választ tart készlenlében, amelyek a lezáruló modernség korszakküszöbén új önmegértés tapasztalatában részesíthetné az olvasót”.

A kötet irodalomtörténeti problémálatásának élességére jellemző, hogy az korántsem

A kötetbe beválogatott kritikai írások közül a Németh G. Béla könyvét méltató szöveg („Az exkluzív hely egyedisége...”) azért különösen érdekes, mert a tudós által képviselt, „művelődés-, mentalitás-, recepció- és ízléstörténeti magalapozású s mindig temporális-poetológiai kifejtésű irodalomtörténet-felfogás” – hetvenes évekbeli – rekanonizációs teljesítménye itt éppenséggel egy hasonló nagyságrendűnek látszó rekanonizációs fordulat képviselője felől részesül a legteljesebb elismerésben.

csak a szűken vett irodalomtörténeti tárgyú dolgozatok kérdésfölvetését határozza meg. (A fentiek mellett ilyen a „(Fel)adott hagyomány?...” című, az „irodalom és keresztény tradíció kérdése”-t az elmúlt évtizedek történeti/történelmi horizontjában – úgy hisszük – úttörő módon vizsgáló tanulmány.) A kötetbe beválogatott kritikai írások közül a Németh G. Béla könyvét méltató szöveg („Az exkluzív hely egyedisége...”) azért különösen érdekes, mert a tudós által képviselt, „művelődés-, mentalitás-, recepció- és ízléstörténeti magalapozású s mindig temporális-poetológiai kifejtésű irodalomtörténet-felfogás” – hetvenes évekbeli – rekanonizációs teljesítménye itt éppenséggel egy hasonló nagyságrendűnek látszó rekanonizációs fordulat képviselője felől részesül a legteljesebb elismerésben. (5) De a kritika műfaji határait – a földadat komolyan vételével – a szerzőmonográfiák olvasására vállalkozó szakkritikák logikája is meghaladja. Ezekben ugyanis az érteke-

zés igénye nem egyszerűen alapvető műfajhermeneutikai reflexiókkal alapozza meg a bírálat szakmai hitelét („a monográfia valóban kényes műveleti szintér az ezredforduló irodalomtudományában. Mindenekelőtt, mert olyan episztémé terméke, amely az egységes szerzői individuum életét, alkotói pályáját történetileg zárt – és ilyenként hozzáférhető – szociokulturális környezetben értelmezte”, továbbá: „a kismonográfia műfaja nem magától értetődően alkalmas a szakmai teljesítőképesség teljes problémamegoldó potenciáljának mozgósítására”), hanem azzal is, hogy – mint József Attila vagy Otlík Géza mű-vészetének tárgyalásakor – maga is (és nem kis részben az éppen recenzált szakmunka belátásai nyomán!) újragondolja, újraszituálja a fölvetett s még fölvetendő historizációs dilemmákat.

Bár külön névmutató nincs az olvasó segítségére, mégis nagyon határozottan azt lehet érezni: Humboldt, Heidegger, Gadamer, Jauss, Derrida és de Man mellett a magyar Kosztolányi az, aki a kötet hivatkozási kánonjában kitüntetett helyet foglal el. Rendszerint akkor jut ugyanis szóhoz, amikor – az Ady-hatástörténet taglalása során vagy a

különböző műfordítás-teóriák szembeállításával – a lírai modernség kiemelkedő teljesítményeinek episztemologikus értelmezhetőségét vizsgálja a dolgozat észjárása; illetve amikor „a nyelv szubjektumon túli hatalma” produktív belátására keres példákat a gondolatmenet: „Hogy a két világháború közötti korszakban Kosztolányinál jobban senkit nem foglalkoztat irodalmunkban a nyelv(ek)ben elgondolt dolog és az elgondolás hogyanjának összefüggése, arra számtalan példát lehetne idéznünk. [...] e különlegesen fontos periódusban az „Esti Kornél” írója vonta le legkövetkezetesebben [a] nyelv és szubjektum egymásrautaltságából adódó következtetéseket”. „Ma, a kánonképződés nyitott – s módszertanilag nagyon is karakteres irányzatok formálta – helyzetében” alighanem a legfontosabb kánonkérdések között kell számon tartanunk, vajon a közelmúltban poetológiai, nyelvselemléleti és (nem mellékesen) létbölcséleti szempontok mentén oly látványosan felértékel(ődöt) Kosztolányi-életmű – s vele a hazai irodalmi modernség – miként válik végül (jóllehet, sosem véglegesen) integráns részévé irodalmunk aktuális önmegértésének.

Amikor 1993-ban „A magyar irodalom története 1945-1991” első kiadása napvilágot látott, azzal mintegy szimbolikusan is megnyilvánította magát az az értelmezői igény, amely irodalmunk újabkori történetét elsősorban hermeneutikai belátások és befogadás-elméleti megfontolások felől próbálta/próbálja szóra bírni. (Hozzátehetnénk: az olvasás mikéntjére figyelve, az olvasó „érdekét” szem előtt tartva.) „Az elmélettől áthatott történetírás és történetírással igazolt elmélet” e szintézises megjelenése óta pedig – szerkesztőként jegyzett munkák mellett – immár az ötödik saját tanulmánykötet jelzi: Kulcsár Szabó Ernő magas fokon reflektált módszerességgel kíván oda hatni, hogy a hivatásos, szakmai irodalomértés (vagyis az, amelyik – ideális esetben – nem pusztán elhivatott, de szakszerű is) végre tudományként vegye komolyan önmagát.

Tudományként, hogy az irodalom nyelvét, nyelviségét valóban mint nyelvművészetet vehesse azután komolyan – a méltányos és méltányló megértés szavatoltan rögzítetlen horizontjában.

KULCSÁR SZABÓ Ernő: *A megértés alakzatai*.
Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.

Jegyzet

(1) NÉMETH G. Béla: *Egymást kiegészítve – nem egymás ellen*. In: KABDEBŐ Lóránt – KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Az irodalomértés horizontjai*. JPTE – Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs, 1995, 18. old.

(2) Itt jegyzendő meg: Paul de Mant megszólító „levelében” maga JAUSS is a párbeszédigény jegyében nyomatékosítja: „a konstanzi és a yale-i iskolák között több a hasonlóság, mint amennyiről a két tábor dogmatikus hívei akár csak álmodnának”. JAUSS, Hans Robert: *Levél Paul de Manhez*. (Ford.: Kulcsár-Szabó Z.) In: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Osiris Kiadó, Bp, 1997, 397. old.

(3) Csak remélni lehet egyébiránt, hogy a külföldi irodalomtudományos törekvések hazai „visszhangjában” a gyanakvás, az elzárkózás és az elutasítás szólama idővel – ha elhalni nem is, de – halkulni fog majd. „Vagy igazat adunk a gúnyolódó Grillparzernek, ki azt mondotta, hogy Kantnak, ha magyarul ír, csak két példányban kellett volna megírni A tiszta ész kritikáját?” KOSZTOLÁNYI Dezső: *A klasszikusokról*. [1906!] In: *uó: Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó – Forum Könyvkiadó, Bp. – Újvidék, 1990. 360. old.

(4) Ha némi fönttartással is (mert nem gondolhatjuk, hogy ez „elég volna”), egyetértőleg idézhetjük a recenziót: „Ha más hozadéka nem volna ennek a könyvnek, mint hogy minél többen próbálják meg keresztülrágni magukat az Ady-tanulmányon, már az is elég volna.” KÁLMÁN C. György: *Megérteni nehéz (de kell)*. (Kulcsár Szabó Ernő: *A megértés alakzatai*.) Élet és Irodalom, 1999. április 2., 15. old.

(5) Vö. pl.: „A hetvenes-nyolcvanas években Németh G. Béla s tanítványai a tragikum[,] illetve az ironia jegyében értékelték át a múltat, majd Kulcsár Szabó Ernő főlhívta a figyelmet az olyan felfogás egyoldalúságára, mely szerint »jelentős műalkotás elsősorban a léttel – és a létezés megkerülhetetlen tragikumával – való reflektált alkotó szembeállításból születhet«, miközben a posztmodern szemszögéből rendezte újra a huszadik századi magyar irodalmat.” SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Merre tart az irodalom(tudomány)?* Alföld, 1996. 2. sz. 10. old.

Halmi Tamás